

O‘ZBEKISTONDA FAKTORING XIZMATLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Xudayberdiyeva Adolat Sobirjon qizi

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda zamonaviy iqtisodiyot sharoitida faktoring xizmatlarining ahamiyati, ularning korxonalar aylanma mablag‘larini boshqarishdagi o‘rni hamda O‘zbekistonda faktoring bozori rivojlanishining asosiy tendensiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, so‘nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, PF-109-son Farmon asosida yaratilgan imkoniyatlar, bozor hajmining o‘shish dinamikasi, ishtirokchilar tarkibi, banklar kesimidagi faoliyat natijalari hamda hududlar va mijozlar segmentlari bo‘yicha taqsimot ko‘rsatkichlari o‘rganilgan. Tadqiqot natijasida O‘zbekistonda faktoring xizmatlari bozori jadal rivojlanayotganligi, biroq ayrim hududlar va kichik biznes subyektlari ishtirokining yetarli darajada emasligi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: faktoring, debitorlik qarzlari moliyalashtirish, elektron faktoring, xalqaro faktoring, moliyaviy xizmatlar, kichik va o‘rta biznes, raqamli platforma, moliyaviy inkluzivlik, eksportni qo‘llab-quvvatlash, O‘zbekiston.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyotda faktoring korxonalarining aylanma mablag‘larini boshqarish va qisqa muddatli moliyaviy ehtiyojlarini qondirishning samarali instrumenti sifatida qo‘llanilmoqda. Jahon miqyosida faktoring operatsiyalari hajmi 2023-yilda 3,8 trln. yevroni tashkil etib, so‘nggi 20 yil ichida yillik o‘rtacha 8,0 foiz o‘shish sur‘atini namoyish etmoqda. 2024-yil 12-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Faktoring xizmatlari bozorini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-109-sonli Farmoni qabul qilindi, bozorning huquqiy bazasini mustahkamlash, elektron infratuzilmani yaratish va xalqaro integratsiyani ta‘minlashni nazarda tutadi.

O‘zbekiston Respublikasida faktoring xizmatlari bozori so‘nggi yillarda jadal rivojlanib bormoqda. 2025-yilda faktoring xizmatlari umumiy hajmi 9,5 trln so‘mga yetdi, bu 2024-yilga nisbatan ikki baravar o‘shishni ta‘minladi. Bozorning shakllanishi va rivojlanishi davlatning iqtisodiy siyosatining muhim ustuvorligiga aylandi. Faktoring operatsiyalarining hajmi 2024-yilning 4,6 trln so‘midan 2025-yilning 9,5 trln so‘miga yetib, yillik o‘shish sur‘ati 106,5 foizni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich O‘zbekiston iqtisodiyotining boshqa moliyaviy sektorlariga nisbatan ancha yuqori sur‘atni namoyish etmoqda.

Bozor ishtirokchilari tuzilmasi tahlil qilinsa, davlat ulushli tijorat banklari 56,0 foiz (5,0 trln so‘m) ulushga ega bo‘lib, bozorning yarmidan ko‘pini tashkil etadi. Xususiy tijorat banklari 44,0 foiz (3,8 trln so‘m) ulushga ega. Mikromoliya tashkilotlari hajmi 699 mlrd so‘mni tashkil etib, bozorning 7,0 foizini egallaydi. Bu tuzilma davlat sektorining moliyaviy tizimda hali ham yetakchi o‘rinlarni saqlab turishini, ammo xususiy sektorning faol rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Sanoat banklari orasida Asaka Bank 1,5 trln so‘m bilan yetakchi o‘rinni egalladi, shundan 508 mlrd so‘mi elektron platformalar orqali amalga oshirildi. O‘zmilliybank 921 mlrd so‘m (shundan 801 mlrd so‘mi raqamli platformalar orqali), O‘zsanoatqurilishbank 761 mlrd so‘m (shundan 720 mlrd so‘mi elektron tarzda) faktoring operatsiyalarini amalga oshirdi. Xususiy banklar orasida Kapitalbank 1,3 trln so‘m, Hamkorbank 909 mlrd so‘m va Asia Alliance Bank 354 mlrd so‘m bilan ajralib turadi.

Mintaqa kesimida faktoring xizmatlari taqsimoti noyob xarakterga ega. Toshkent shahri 4,1 trln so‘m (43,3 foiz) bilan bozorning deyarli yarmidan ko‘pini tashkil etadi. Andijon viloyati 1,9 trln so‘m (20,4 foiz) ulushga ega bo‘lib, bu mintaqaning tekstil sanoati va eksport salohiyati bilan bog‘liq. Toshkent viloyati 859 mlrd so‘m (9,1 foiz), Farg‘ona viloyati 543 mlrd so‘m (5,7 foiz) ulushlarni egallaydi. Namangan viloyati 377 mlrd so‘m (4,0 foiz), Samarqand viloyati 262 mlrd so‘m (2,8 foiz), Navoiy viloyati 248 mlrd so‘m (2,6 foiz) bilan davom etadi. Ayniqsa e‘tiborni tortadigan holat, Surxondaryo viloyati 67 mlrd so‘m (0,7 foiz), Sirdaryo viloyati 47 mlrd so‘m (0,5 foiz) va Jizzax viloyati 45 mlrd so‘m (0,5 foiz) ulushlarga ega. Bu mintaqalar bozorning kam rivojlangan hududlari hisoblanadi va ularda faktoring xizmatlarini ommalashtirish bo‘yicha alohida dasturlar ishlab chiqilishi lozim.

Mijozlarning tashkiliy shakli bo‘yicha taqsimot quyidagicha: mas‘uliyati cheklangan jamiyatlar 65,4 foiz ulush bilan eng katta qismni tashkil etadi. Aksiyadorlik jamiyatlari 19,0 foiz, xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar 13,3 foiz, xususi va oilaviy tadbirkorlik subyektlari 2,3 foiz ulushlarga ega. Bu ko‘rsatkich kichik va o‘rta biznes subyektlarining faktoring xizmatlariga kirishi hali cheklanganligini namoyish etadi.

Xulosa

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, faktoring xizmatlari O‘zbekistonda qisqa muddatli moliyalashtirishning samarali instrumenti sifatida jadal rivojlanmoqda. 2024–2025-yillarda bozor hajmining 4,6 trln so‘mdan 9,5 trln so‘mga keskin oshishi ushbu xizmatlarga talabning yuqori ekanligini va iqtisodiyotda uning ahamiyati ortib borayotganini tasdiqlaydi. Davlat tomonidan yaratilgan huquqiy baza, xususan, PF-109-son Farmon, bozor rivojlanishida muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Bozor tuzilmasida davlat banklari yetakchilik qilayotgan bo‘lsa-da, xususi banklar ulushining ortib borayotgani raqobat muhitining shakllanayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, faktoring operatsiyalarida raqamli platformalar ulushining oshib borishi xizmatlar samaradorligini kuchaytirmoqda.

Biroq hududlar kesimida sezilarli tafovutlar mavjud bo‘lib, ayrim viloyatlarda faktoring xizmatlari yetarli darajada rivojlanmagan. Bundan tashqari, kichik va o‘rta biznes subyektlarining ishtiroki ham pastligicha qolmoqda. Shu sababli, kelgusida hududiy qamrovni kengaytirish, KOB subyektlarini faol jalb qilish hamda raqamlashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish faktoring bozorining barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 12-avgustdagi PF-109-sonli “Faktoring xizmatlari bozorini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi. — 2024. — 14-avgust.

2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Faktoring bozori xizmatlari sharhi (2025-yil yakuni bo‘yicha). — Toshkent, 2026. — 12-mart. https://cbu.uz/uz/press_center/releases/3564812/

3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Report on Factoring Services Market (First Half of 2025)*. — Toshkent, 2025. — 19-avgust.

<https://cbu.uz/upload/iblock/ddf/cmwrkm42pq21o2t2qcs4gh6ctwm2gtvq/English-report-Factoring-2025-semiannual.pdf>

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 30-avgustdagi PF-132-sonli “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan to‘rtinchi ochiq muloqotida belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi. — 2024.

5. Norma.uz. O‘zbekistonda faktoring tashkilotlari tashkil etiladi. — 2024. — 15-avgust. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/uzbekistonda_faktoring_tashkilotlari_tashkil_etiladi
6. UzDaily. *Uzbekistan's Factoring Market Reaches 9.5 Trillion Soums in 2025*. — 2026. — 13-mart. — Elektron resurs: <https://www.uzdaily.uz/en/uzbekistans-factoring-market-reaches-95-trillion-soums-in-2025/>
7. SSRN. *Factoring in Uzbekistan: Current Status, Regulatory Initiatives, and Development Prospects*. — 2025. — 19-may
8. Inlibrary.uz. Faktoring xizmatlari bozorini rivojlantirish // “Milliy iqtisodiyotni isloh qilish va barqaror rivojlantirish istiqbollari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. — 2024. — 21-dekabr.